

Відгук
офіційного опонента на дисертацію Ягунова Дмитра Вікторовича
«Пенітенціарна політика як складова соціального контролю»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за
спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Дисертаційне дослідження Д.В.Ягунова присвячене дослідженню сучасних форм соціального контролю у ХХІ столітті на прикладі пенітенціарної політики сучасних країн.

Дослідження є спробою систематизувати наукові погляди та концепції багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених та сформулювати авторську концепцію сутності, форм та проявів соціального контролю у ХХІ столітті, де в основу автором покладено проблема державної політики щодо громадян, які декларуються та стигматизуються як девіанти.

Відповідно, у контексті політичних реалій ХХІ століття, враховуючи технологізацію та діджиталізацію соціальних відносин, а також виклики правам людини, дисертаційне дослідження автора є слушним, актуальним та вдалим, адже набуття у ХХІ столітті соціальним контролем якостей політики супроводжувалося зміною філософії «боротьби зі злочинністю» та «процесу повернення девіантів до суспільства» у напрямку «політики соціального контролю», «убезпечення суспільства» та «оцінки ризиків», що додатково підкреслює актуальність обраного дослідження.

Дисертаційне дослідження Д.В.Ягунова є комплексною, завершеною науковою працею, що відображає тривалий, системний, глибокий науковий пошук автора та віддзеркалює отримані науково значущі наукові результати. До основи дисертаційного дослідження покладені методологічні принципи системного та структурно-функціонального підходів, що надали можливість розкрити пенітенціарну політику держави як систему рішень і дій із забезпечення суспільства та як складовий елемент соціального контролю з

певними атрибутами та функціями. Автором у роботі висвітлено ієрархічні зв'язки між елементами системи соціального контролю зі з'ясуванням центрів прийняття рішень (аттракторів самоорганізації системи) та процесу монополізації державних інститутів у біфуркаційних станах розвитку політичної системи.

Дисертантом вдало поєднані в процесі наукового дослідження використання історичного та порівняльного методів, що, зокрема, дозволило автору встановити специфіку трансформації європейської та північноамериканської пенітенціарної політики, ідентифікувати її особливості у країнах Південної Америки, Карибського басейну та мусульманських країнах. Метод порівняльного аналізу автором було використано для встановлення сутнісних ознак та характеристик модуляцій української пенітенціарної політики упродовж цього періоду незалежності України. Здійснено спробу встановити подібності та розбіжності між різними механізмами соціального контролю (поліція, ув'язнення, психіатрична влада, фабрика, казарма, коледж), запровадженими в Європі та Північній Америці наприкінці XVIII століття – початку XIX століття, що надало можливість сформулювати висновки про сучасні форми та особливості впровадження соціального контролю.

На окрему увагу заслуговує проведений дисертантом аналіз правового поля, в рамках якого здійснюється вироблення політики соціального контролю у сучасних зарубіжних країнах (на прикладі пенітенціарної політики), де науковим досягненням є запровадження автором дисертаційного дослідження категорії квазідевіанта як основного об'єкта політики соціального контролю. Відповідно, автором було здійснено успішну спробу виявити зміст впливу глобальних процесів на формування та реалізацію пенітенціарної політики держав світу, що полягає в розширенні сфери соціального контролю, запровадженні цифрового контролю, реверсі тоталітарних практик у формуванні та реалізації пенітенціарної політики з відповідним

запровадженням гібридних типів девіантів і квазідевіантів. Слушним є авторська теза та відповідне обґрунтування, що змістовною характеристикою глобальних впливів на пенітенціарну політику держав світу є маскування репресивного та примусово-насильницького впливу на людей принципами велфаристської держави.

У роботі сформульовано ймовірні сценарії еволюції політики соціального контролю в глобальному та національному вимірах, де можна вказати на обґрунтованість думки автора, що за умов збереження глобальних тенденцій сучасності варто очікувати зменшення кількості центрів соціального контролю, серед яких – ТНК, держави-лідери, глобальні міста, що конкуруватимуть за ресурси у тому числі на створення в'язнично-індустріальних комплексів, міграційних центрів, інших концернів для утримання маргінальних осіб, яких ідентифікують як небезпечних елементів суспільства.

У підрозділі 2.1 дисертаційного дослідження наголошується, що проблематика свободи у паноптичному суспільстві пов'язується не тільки з «цифровим проникненням до особи»: головним наслідком втілення паноптичних ідеалів соціального устрою є дискримінація. Обґрунтовано підкреслюється, що системи кримінальної юстиції навіть демократичних держав набувають ознак соціального фільтру, наслідком застосування якого є глобальна політика «three strikes and you are out». Саме дискримінаційні процеси є одним з найбільших викликів свободі громадянина у XXI столітті. Тому, як слушно пише автор, якщо модель велфаристської держави XX століття наголошувала на включенні усіх громадян до системи соціального захисту, то модель паноптично-карцерної держави зразка XXI століття базується на виключенні небажаних елементів, у тому числі за допомогою цифрових технологій.

На окрему увагу заслуговує авторська теза, що розуміння категорії свободи змістилося з національного на глобальний рівень, так само як з

територіального рівня на віртуальний. У територіальному вимірі «свобода» розширюється (хоча далеко не для всіх громадян), проте водночас обмежується у соціальному вимірі внаслідок втілення дисциплінарно-паноптичних ідей (збільшення кількості свободи з одночасним зниженням її якості).

Вдалою є теза автора, що якщо «виправні» в'язниці дисциплінарної модуляції слугували лабораторіями індустріального суспільства, де вивчалось, до якої межі можна довести рутинність дій громадян, то сучасні постреабілітаційні «безпекові» в'язниці – це лабораторії, де досліджуються межі просторового обмеження та здійснюється програмування на подальшу соціально-просторову ізоляцію «відбракованих» громадян. Авторські висновки щодо небезпеки запровадження у понятійному апараті законодавства багатьох зарубіжних держав категорій «небезпечної особи» вказують на небезпеки для свободи у ХХІ столітті.

Водночас автор справедливо вказує на проблему європейського універсалізму при формуванні пенітенціарної політики, зазначаючи, що західна модель пенальності, що претендує на глобальний універсалізм, на прикладі зазначених країн не спрацьовує через відсутність економічних передумов.

Окремим акцентом дисертаційного дослідження є питання приватизації тих функцій, що традиційно належали виключно державі (на прикладі приватизації пенітенціарної функції). Так, у підрозділі 2.4. «Приватні і публічні актори сучасної пенітенціарної політики» висвітлюються результати дослідження феномену в'язничної приватизації, де автором розкрито тенденцію переходу національних систем державного управління на постіндустріальний спосіб організації.

Загалом позитивно оцінюючи науковий рівень дисертаційного дослідження Д.В.Ягунова, слід відзначити, що настільки багатогранне дослідження неминуче стикається з проблемою природних меж деталізації, та,

відповідно, певних лакун. Відповідно слід зазначити деякі дискусійні положення та зауваження даного дослідження.

1. Потребує детального роз'яснення твердження автора про наявність процесів змішування "тотальних інституцій" та суспільства в Україні в контексті тверджень автора про ідентифікований ним дуалістичний процес «перетворення гетто на в'язницю та перетворення в'язниці на гетто» і «розчинення меж між в'язницею та гетто». Наявність подібного змішування не викликає особливих заперечень за авторитарних режимів, але для демократичних та транзитивних режимів подібні процеси не є очевидними.

2. Автор стверджує, що сучасне «вільне» суспільство – це перелік замаскованих тотальних інституцій: від gated communities різного ступеня ізольованості до проявів сучасних гетто». Бажано було б надати авторське трактування того, якими є межі застосування концепції gated communities у державній політиці в сучасній Україні та в існуючій в Україні системі соціального контролю.

3. У розділі другому автором зазначається, що ним встановлено наднаціональну природу сучасної пенітенціарної політики й ідентифіковано фактори, що впливають на поширення феномену наднаціоналізації пенітенціарної політики, а також встановлено взаємозв'язок між приватизацією та наднаціоналізацією пенітенціарної політики. Бажано було детальніше позначити місце сучасної України в цьому тренді наднаціоналізації та пенітенціарної політики та "приватизації" пенітенціарної функції держави.

4. У розділі третьому автором сформульовано принципи, форми та наслідки формування та реалізації української пенітенціарної політики у 1991 – 2020 рр., наведено детальні кількісні та якісні показники розвитку цієї політики. Водночас автором практично не висвітлені процеси приватизації пенітенціарних установ в Україні та їх очікувані наслідки як для пенітенціарної політики держави, так і для системи соціального контролю в цілому.

5. Бажано було б почути, які перспективи бачить автор у розвитку системи соціального контролю в Україні та світі, хоча б у сценарному вигляді, у найближчі 10-20 років.

Висловлені зауваження обумовлені безсумнівною складністю обраної теми і мають переважно дискусійний характер, а тому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

У цілому можна констатувати, що в дисертації Д.В.Ягунова отримані нові науково обґрунтовані результати, які стосуються сутності соціального контролю у ХХІ столітті (на прикладі пенітенціарної політики).

Висновки дисертації, отримані на підставі проведеного автором ретельного аналізу джерел та літератури, є достовірними. Дисертація виконана на високому науковому рівні, а її результати можуть використовуватись як у подальших теоретичних дослідженнях, так і у викладанні політологічних дисциплін.

Автор дисертаційної роботи використовував цілком репрезентативний обсяг різноманітної джерельної бази, що забезпечило проведення ґрунтовного оригінального наукового дослідження.

Основні положення дослідження ідентично віддзеркалені в авторефераті і з достатньою повнотою викладені у 6 індивідуальних монографіях, 16 публікацій у наукових фахових виданнях України, 13 – у статтях у наукових періодичних виданнях інших держав за напрямом, з якого підготовлено дисертацію, 43 статтях у наукових виданнях України, що додатково відображають результати дисертаційного дослідження, та 25 тезах доповідей на наукових конференціях.

Отже, дисертаційне дослідження Д.В.Ягунова «Пенітенціарна політика як складова соціального контролю» є самостійною завершеною науковою працею, у якій вирішена актуальна наукова проблема й отримані умотивовані результати, що в сукупності вирішують конкретну задачу суттєвого значення для політичної науки та реалій українського суспільства – ідентифікація

особливостей соціального контролю (на прикладі пенітенціарної політики) у ХХІ столітті.

Дисертаційне дослідження Д.В.Ягунова повністю відповідає вимогам, визначеним пунктами 9, 10, 12, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., та «Вимогам до оформлення дисертації», затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р., а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук зі спеціальності 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент

професор кафедри політичних наук

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка,

доктор політичних наук, доцент

Г.М. Малкіна

*Підпис проф. Малкіної Г.М. засвідчує.
Зав. кафедрою філософ. наук з наук про право
Руденко*

